

Vedlegg 1 Status og utviklingstrekk

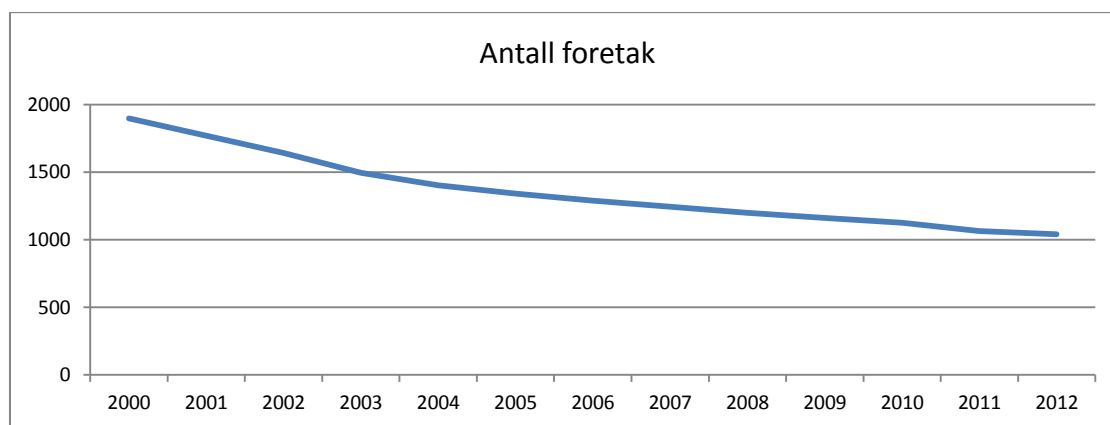
Innhold

1 Jordbruk.....	1
2 Skogbruk og klimatiltak i skogen.....	7
3 Bygdenæringer	11
4 Eiendoms-, areal- og boligpolitikk.....	13
5 Rekruttering og kompetanse.....	14
6 Rovvilt.....	16
7 Viltforvaltning/viltskade	16
8 Miljø, kulturlandskap og kulturminner	17
9 Økonomisk situasjon.....	17
10 Trender i Tromslandbruket.....	21

Dette vedlegget viser status for utviklinga for landbruket i Troms siste 10 års periode (ca 2002-2012).

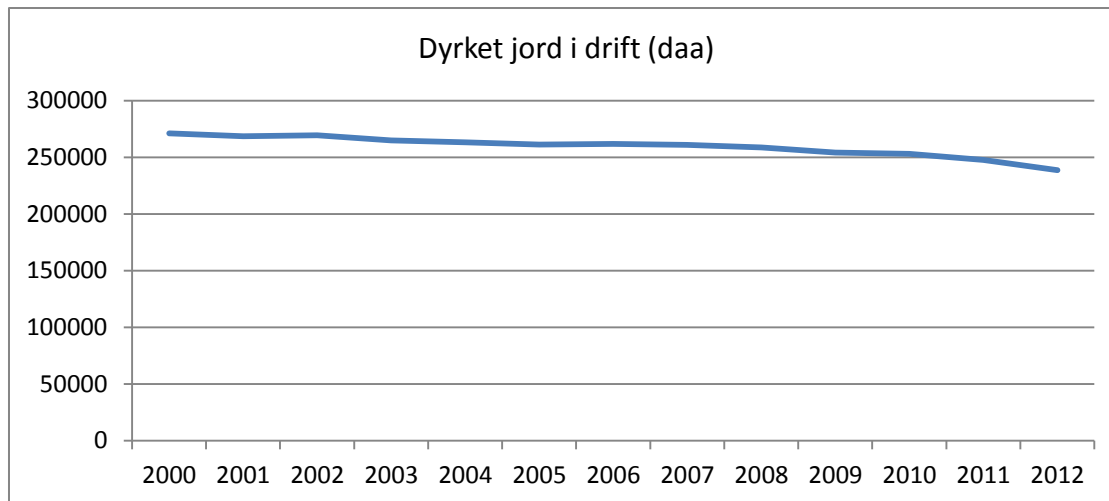
1 Jordbruk

Landbruket har gjennomgått ei omfattende strukturrasjonalisering etter siste verdenskrig. Som ellers i landet har antallet bruk i drift i Troms gått ned over lang tid. Siden 2002 har antall gårdsbruk i drift i fylket gått ned med 37 % fra 1643 til 1040 i 2012 (fig. 1). For landet som helhet har nedgangen vært på 25 %. På samme tid er mye av produksjonen opprettholdt, men også der er nedgangen å merke.

Figur 1. Antall aktive jordbruksforetak i Troms i perioden 2000-2012.

Selv om det meste av dyrkajorda på de nedlagte brukene er tatt i bruk som leiejord av de brukene som er igjen, har 11 % av jordbruksarealet i fylket gått ut av drift siden 2002 (fig. 2).

Figur 2. Antall daa dyrket jord i drift i Troms i perioden 2000-2012.

Verdiskaping og sysselsetting

De samlede produksjonsinntektene fra jordbruket i Troms var i 2009 på ca. kr. 700 millioner og den samlede verdiskapingen for jordbruket i Troms økte fra kr. 285 millioner i 2004 til kr. 300 millioner i 2013 (NILF-notat 2010-5, NILF 2013). Av dette var den største økningen i saueholdet selv om antall dyr gikk ned fra vel 59 000 til omtrent 52 000 dyr. Verdiskapingen i melkeproduksjonen gikk noe ned i samme periode.

Sysselsettingen i jordbruket i Troms gikk i perioden 2004 til 2013 ned fra 1783 årsverk til 1169 årsverk.

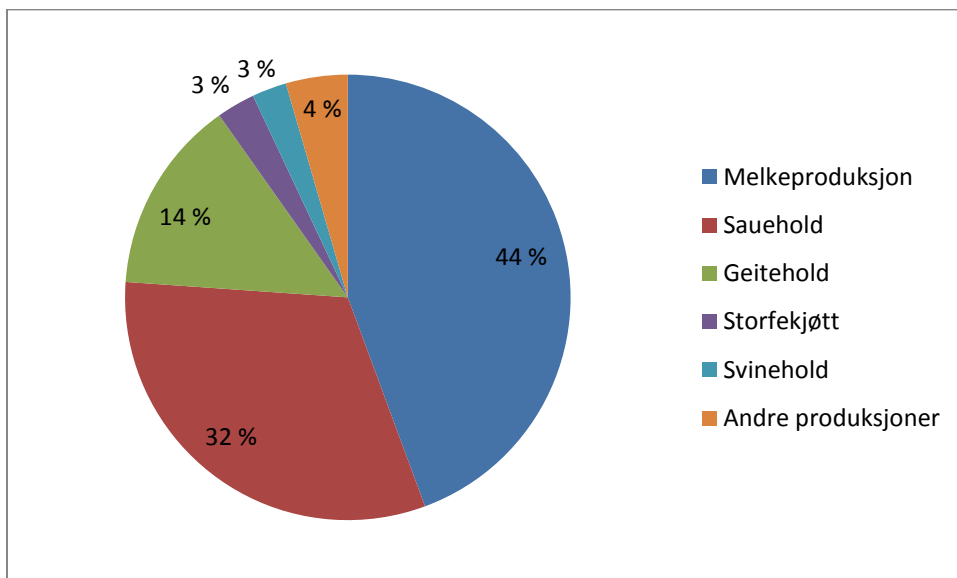
I tillegg til at jordbruket direkte skaper verdier og sysselsetting regionalt, bidrar jordbruksnæringa også indirekte til verdiskaping og sysselsetting i andre næringer. Dette skyldes at jordbruket etterspør varer og tjenester fra andre næringer og ved at jordbruket er en stor leverandør av varer til næringsmiddelindustrien. Næringsmiddelindustrien tilknyttet landbruket hadde i Nord-Norge og landet for øvrig totalt sett en negativ utvikling i perioden 2004 – 2009 hva gjelder antall sysselsatte, mens utviklingen i Troms var positiv og økte fra 891 til 915 sysselsatte.

I følge NILF (notat 2005-8) kan en regne en sysselsettingsmultiplikator på 1,4 hensyntatt konsumvirkningene i Troms. Dette vil si at en sysselsetting på 1169 personer i jordbruket i 2013, gir 468 sysselsatte i andre næringer, og totalt 1637 sysselsatte i Troms, både direkte i jordbruket og indirekte i andre næringer tilknyttet jordbruket. Når det gjelder de indirekte produksjonsverdiene til andre næringer, er denne multiplikatoren i Troms om lag 1,8. Dette betyr at den samlede verdiskapingen i fylket, direkte og indirekte, fra jordbruket var på om lag kr. 540 mill. i 2013.

Tabell 1. Verdiskaping og sysselsetting i landbruket i Troms (direkte og indirekte) i 2004, 2009 og 2013.

	2004	2009	2013
Produksjonsinntekt jordbruket Troms (mill kr)		700	
Verdiskaping (mill kr)	285	306	300
Sysselsetting	1783	1411	1169
Sysselsatte i næringsmiddelindustri tilknyttet jordbruket	891	915	
sysselsetting (direkte + indirekte)	2496	1975	1637
Verdiskaping (direkte+indirekte) (mill kr)	513	551	540

Verdiskapingen i jordbruket i Troms i 2013 var på kr 296 230 497. Beitebasert husdyrproduksjon basert på sau, storfe og geit er produksjonene som dominerer (fig. 3). I 2013 utgjorde kumelkproduksjon 44 % av verdiskapinga i tromsjordbruket etterfulgt av sauehold med 32 % og geithold med 14 %.

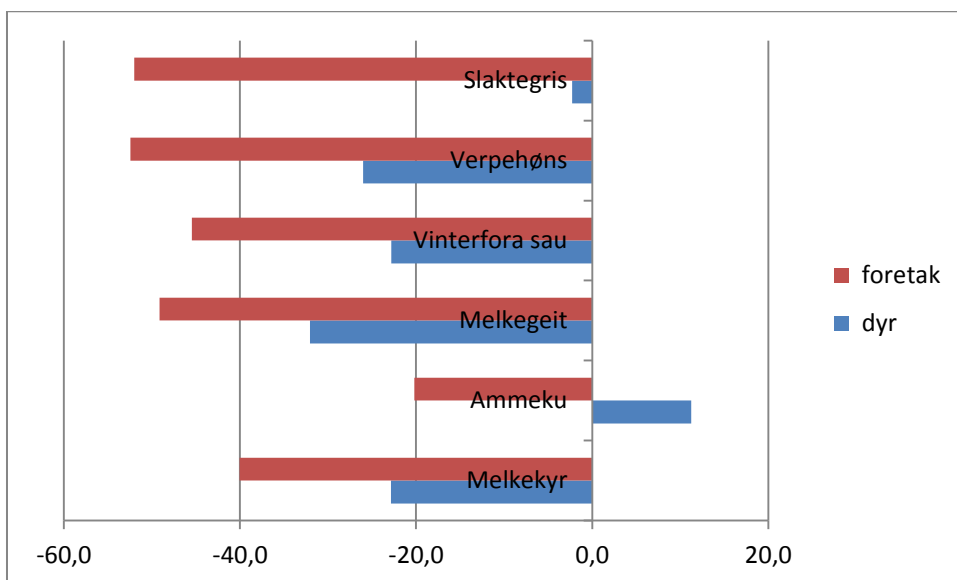

Figur 3. Verdiskapning i jordbruket i Troms i 2013 fordelt på produksjoner.

Matproduksjon

Husdyrproduksjon

Større nedgang i antall bruk enn antall dyr (fig. 4) viser at det stadig blir flere dyr per bruksenhet på de brukene som blir igjen i alle produksjoner.

Figur 4. Prosentvis endring i antall dyr og antall foretak fra ulike produksjoner i Troms fra 2002 til 2012.

Kumelk

I Troms fylke har det de siste årene vært en nedadgående trend både når det gjelder antall kumelk-produsenter og produsert melkemengde. Rapporten «Melk i Troms» viser at innmålingstallene for melk har ligget relativt stabilt rundt 34,0 mill. liter i perioden fram til år 2007. Fra 2008 vises det markert fall i melkevolumet og i 2011 var innmålt melkevolum falt

til 30,25 mill. liter. Dette tilsvarer et fall på 11,7 % i forhold til 2007-nivået, som er et naturlig sammenligningsgrunnlag. I Finnmark har levert melkevolum ligget rundt 18-19 mill. liter melk helt siden 2003. I Nordland har levert melkevolum holdt seg stabilt mellom 101 og 103 mill. liter kumelk, i perioden 2003 til 2010.

Geitmelkproduksjon

Fortsatt er Troms landets klart største geitfylke, med 87 geitmelkbruk og 9031 melkegeiter, hvor Sogn og Fjordane følger med 56 geitmelkbruk som nummer to og Møre og Romsdal som nummer tre med 30 geitmelkbruk (SLF, 31.07.2012). Totalt antall geiter var pr. 31.07.2012 i Troms 12 388, mens tilsvarende tall i Sogn og Fjordane var 8 798 og i Møre og Romsdal 7 212.

Troms er definert som et nasjonalt satsingsområde for geitmelkproduksjon med muligheter for industriell foredling. I 2010 ble det etablert et kompetansesenter for geit i Troms hvor hovedmålet var å øke kompetansen i geitnæringa, samt å være et koordinerende og kunnskapsformidlende senter som grunnlag for forskning, næringsutvikling og rekruttering (se faktaboks 4 i planen).

Det har vært en halvering av antall geitbruk både i Troms og i landet for øvrig de siste 10 årene (se fig 4). Produksjonen av geitmelk er også redusert i løpet av de siste 10 årene.

Prosjektet "Friskere geiter" har som målsetting at alle buskaper i landet skal ha sanert eller meldt seg på for sanering for infeksjonssykdommer innen utgangen av 2011. I perioden 2012 – 2014 vil det foregå et omfattende arbeid med sanering av de siste besetningene.

Kjøttproduksjon på storfe

Nedgang i antall melkekyr har også ført til en reduksjon av den totale kjøttproduksjonen på melkebruk. I Troms viser spesialisert kjøttproduksjon en økning i antall dyr de siste 10 årene, mens antall bruk er noe redusert (fig. 4). I 2002 var det 103 bruk med 761 dyr, og i 2012 var det 79 bruk med 901 dyr.

Sau

Antall sau i Troms er redusert med 23 % siste 10 års periode (fig 4). Det er en betydelig større nedgang enn i landet for øvrig som har hatt en nedgang på 13 %. Antall sauebruk i Troms er nær halvert i samme periode. Det er også grunn til å nevne at i en del områder, spesielt i indre deler av Troms, har bortfallet av bruk vært nært eller direkte knyttet opp mot store og vedvarende tap av sau til rovvilt.

Gris

Innenfor svineholdet har det vært en nedgang på vel 50 % i antall bruk fra 50 til 24 bruk siste 10 års periode. Størrelsesutviklingen i antall purker per bruk i Troms har ikke fulgt samme utviklingen som på landsbasis. På landsbasis er gjennomsnittsstørrelsen 42 purker/bruk, mens det i Troms ligger på 22 purker /bruk. Produksjonen har imidlertid holdt seg ganske stabil på rundt 4100 slaktegris. Det har sammenheng med at flere er rene slaktegrisprodusenter.

Egg

Når det gjelder kommersiell fjørfenæring i Troms fylke, er det kun eggproduksjon det er snakk om (verpehøns over 20 uker). Også i denne næringen er det nedgang fra 92 foretak med 43 013 dyr i 2002 til 49 foretak med 31 774 høns i 2012. Hovedtyngden av eggproduksjon

skjer på fem bruk, hvorav fire produserer opp mot konsesjonsfri grense (7500) og en med noen færre, men med alt salg lokalt. I 2013 etableres en ny produsent med 7500 høns. (fig. 4).

Høsten 2011 ble det vedtatt at eggpakkeriet på Silsand skulle nedlegges, og at egg fra Troms skulle fraktes til Trondheim for der å pakkes, og så sendes tilbake i butikk.

Pelsdyr

I Troms er det gode forutsetninger for pelsdyrhold. Klimaet passer godt for denne produksjonen og vi har nærhet til fôrressursene. Produksjon av pelsdyrskinn i Troms er nesten avviklet. Pr 01.01.2011 var det ett bruk som søkte om produksjonstilskudd. Tallet for 2002 var 14 bruk. Nedlegging av fôrkjøkkenet på Myre i Vesterålen, samt en del motstand mot pelsdyrnæringen generelt, er nok sterkt medvirkende til denne utviklingen.

Planteproduksjon

Tabell 2. Planteproduksjon i jordbruket i Troms i 2012 (produksjon og antall foretak), og prosentvis endring 2002-2012 for Troms og for landet.

Planteproduksjon	2012		% Endring 2002-12	
	Troms	Troms % av landet	Norge	Troms
Potet (daa)	2895	2,3	144,5	-10,3
Produsenter potet	195	8,5	-68,6	-71,5
Grønnsaker (daa)	88	0,1	-59,2	-46,7
Produsenter grønnsaker	24	2,9	-49,5	-42,9
Bær (daa)	148	0,3	84,5	-33,9
Produsenter bær	37	4,0	-48,0	-58,9
Veksthus (m2)	7659	0,8	-13,8	-52,9
Produsenter veksthus	18	3,6	-50,2	-53,8

Potet

I perioden 2002 til 2012 har arealet til potetdyrking i Troms variert mye fra i underkant av 3000 daa til nær 4000 daa (tabell 2). Samtidig har det vært en stor nedgang i antall søkere om produksjonstilskudd for denne produksjonen (72 %).

Bioforsk Nord Holt og Landbruk Nord (Norsk landbruksrådgiving) har fokus på forskning og rådgiving innenfor potetdyrking. De siste 10 årene har det vært vilje til satsing på kunnskapsbygging fra ulike miljøer – og det har gitt solid utvikling på området. Fylkesmannen har blant annet gjennom 'Handlingsplan for potetdyrking i Troms 2005-2008' hatt særskilt fokus på utviklinga av potetproduksjonen gjennom flere år. Også Innovasjon Norge har hatt potet som ett av sine satsningsområder. Tromspotet AS og Art Nor AS har hatt kontinuerlig fokus på sortsutprøvinger og produktutvikling. Spesialitetsmerkevaren: 'Gulløye fra Nord-Norge' er et godt eksempel på denne satsinga (KSL Matmerk beskyttet opprinnelsesmerking). Potetskolen (30 stp) ble utviklet i samarbeid mellom Troms Landbruksfaglige senter og Landbruk Nord, og ble gjennomført i Troms i 2006-2008. Senere er opplegget adoptert også andre steder i Norge.

Produsentmiljøene i fylket er gode. Dyrkerne er innovative og har mye pågangsmot. Det er forholdsvis mye aktivitet knyttet til de ulike lagene -produsentorganisasjonen OTTAR, Sør-Troms potet og grønt og Tromsøysund produsentlag.

Grønnsaker, bær og veksthus

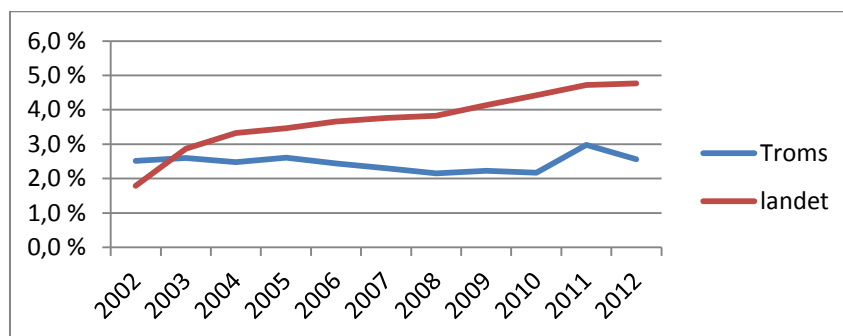
Som for potet varierer også produksjonsarealet for grønnsaker betydelig fra år til år. Antall produsenter er nesten halvert siste 10-års periode (tabell 2). Når det gjelder bær og veksthusproduksjoner, har det i løpet av de siste 10 år vært en halvering av både søkere og areal i drift.

Det er ønskelig med økning i produksjonen av både potet, grønnsaker, bær og prydplanter i Troms. Ved produksjon på egnede arealer vil produsentene ha gode muligheter for å øke inntjeningen per arealenhet. Produsenter som lykkes med disse produksjonene vil også være viktige ambassadører for å få andre med.

Økologisk produksjon av mat

Økologisk landbruk er i vekst, men utviklinga går sakte. Det er en nasjonal politisk målsetting at det skal være 15 % økologisk produksjon og forbruk innen 2020. Dette er et ambisiøst mål som krever en storstilt satsing samt en omstilling til å tenke økologisk i alle deler av verdikjeden.

Pr 2012 var det 46 økologiske driftsenheter i Troms og 6112 daa av jordbruksarealet var omlagt til økologisk. Dette utgjorde 2,6 % av jordbruksareal i drift. Økologisk areal i drift har holdt seg stabilt rundt 6000 daa i Troms siste 10 års periode (fig. 5). Det er betydelig dårligere utvikling enn i landet som helhet der økologisk areal i drift har gått fra 1,8 til 4,8 % av totalt areal i drift i samme periode.

Figur 5. Andel økologisk jord i drift av totalt jordbruksareal i drift i Troms og for landet som helhet.

Mesteparten av økologisk produksjon i Troms er knyttet til grovfôrproduksjon og grovfôrbasert husdyrhold. Det var i 2012 82 økologiske melkekyr i fylket (tabell 3). Det er en nedgang på 20 dyr fra 2002. Den største veksten har vært på økologiske ammekyr som har gått fra 4 til 27 fra 2002 til 2012.

Tabell 3. Økologisk husdyrproduksjon i Troms, nasjonalt og i Troms i % av hele landet i 2012.

	Ammekyr*	Melkekyr*	Andre storfe	sauer og lam	geiter
Troms	27	82	87	818	10
Hele landet	3628	9049	16720	48328	1295
% av landet	0,5	0,9	0,5	1,7	0,8

Debio 2012, *SLF

Det er forventninger til prosjektet «Økt produksjon og forbruk av økologisk melk i Nord-Norge» som startet opp i 2010. Prosjektet er et samarbeid mellom Fylkesmennene og fylkeskommunene i Troms og Nordland, Tine Nord og landbruksrådgivninga. Det antas at satsninga på tapping av økologisk melk ved anleggene i Harstad og Sandnessjøen vil gi resultater i form av økt produksjon og omsetning av økologisk melk i Troms. Dette vil også kunne gi resultater for produksjon av økologisk storfekjøtt da det gjennom melkeproduksjon også ales opp ungdyr til slakt.

Økologisk planteproduksjon spesielt på potet og bær, utgjør en betydelig andel av landets totale produksjon.

Tabell 4. Økologisk planteproduksjon i Troms, nasjonalt og i Troms i % av hele landet i 2012.

	Potet	Grønnsaker	Urter	Bær
Troms (daa)	43	13	2	38
Hele landet (daa)	1163	3703	99	678
% av landet	3,7	0,4	2,0	5,6

Debio 2012

Økologisk kjøtt blir omsatt i de Debio-godkjente slakteriene til Nortura, og til Tømmernes slakteri i Nordreisa. En del av storfekjøttet samt kjøtt av lam selges som økologisk, resten går inn i den ordinære varestrømmen. Ved Tine Meieriet Nord i Harstad tappes det økologisk lettmelk. Tilgangen er ikke stor nok til å dekke etterspørselen i markedet.

Lokal mat og matspesialiteter

Lokalmat er i vekst! I 2012 økte salget av norske matspesialiteter med 6,7 % (AC Nielsen), og totalomsetningen er beregnet til 2,8 milliarder kroner på landsbasis. Det finnes ikke tilsvarende tall for Nord-Norge, men det er all grunn til å tro at trenden er den samme i nord. Markedet innen reiselivet og serveringsbransjen øker også fordi denne bransjen er i økende grad opptatt av å gi gjestene en lokalmat-opplevelse.

Satsingen på lokal mat gjennom nasjonale utviklingsprogrammer, har ført til en økning av både produsenter og produkter samt kvaliteten på disse de siste 10 årene. Troms har et mangfold av unike råvarer, og har en rekke dyktige produsenter både på kjøtt siden og på sjømat-siden. Gulløye fra Tromspotet ble kåret til «Årets frukt og grønt» i *Det norske måltid 2011* og «Årets ost 2011» kom fra Vildenvang gårdsysteri i Nordreisa. En regner med at det med stort og smått er ca 150 produsenter av lokalmat i fylket. I tillegg er det en rekke spisesteder som satser spesielt på lokalmat på menyen.

Troms har en egen matstrategi, *Matstrategi Troms 2013-2016*. Strategien er et samarbeid mellom Troms fylkeskommune, Norges Råfisklag, Norges Sjømatråd, Innovasjon Norge, Bioforsk og Fylkesmannen i Troms. Målet til strategien er å bidra til å styrke matbedriftene i Troms. Den er unik i sitt slag ved at den samordner ei satsing fra både blå og grønn sektor. Som oppfølging av strategien gjennomføres årlige tiltaksplaner der årlige Matverksted og egen stand på Matstreif i Oslo er sentrale elementer. Troms har også deltatt på mat- og reiselivsmessa Grüne Woche i Berlin sammen med Nordland og Finnmark i 2012- 2014.

2 Skogbruk og klimatiltak i skogen

Skogressursene

Troms er et lauvskogfylke og skogen dekker ca 1/3 av landarealet. Av et totalt skogareal på 8,08 mill daa, utgjør lauvskogen 90 %. Produktivt skogareal er på 4,15 mill daa (Landsskogtakseringa 2011). Om lag 2,5 millioner daa er økonomisk drivbart, forutsatt tilstrekkelig utbygging av skogsbilvegnettet.

Troms er et frodig fylke med gode vekstforhold for skog. I den eldre og gamle lauvskogen er det liten stående virkesmengde pr. daa. Kvaliteten på dette virket er slik at det stort sett egner seg til massevirke. Barskogen domineres av ungskog og yngre produksjonsskog. Dette er skogreisningsskog av gran og furuskog der en betydelig del er kommet opp etter store hogster i krigsåra. Denne skogen er i god vekst og har god kvalitet.

På den frodige marka i Troms har grana vist seg å oppnå en stor og verdifull produksjon. Gran og grandominert skog utgjør 4,5 % av det produktive skogareal og over 18 % av total tilvekst på samme areal. Tilveksten av gran er økende. Dette vil forsterke seg i årene framover etter hvert som arealene med planta granskog gjør seg mer gjeldende.

Fylket har lite barskog, og det importeres hvert år rundt 100 000 m³ skurlast til en verdi av 150-200 mill. kroner.

Tabell 5. Areal, volum og tilvekst for ulike skogtyper i Troms (produktiv skog) (Landsskogtakseringa 2011).

Treslag	Areal (da)	Stående volum med bark (m ³)	Tilvekst (m ³)
Gran og grandominert skog	185 000	1 775 000	79 000
Furu og furudominert skog	263 000	2 013 000	42 000
Lauvskog og lauvdominert skog	3 702 000	17 690 000	298 000
Sum	4 150 000	21 478 000	419 000

Skogeiendommer

I Troms er det over 9 000 eiendommer med mer enn 25 daa produktiv skog, av disse har ca. 3 000 over 250 daa. Staten er en stor grunneier i Troms. Av gårdsbruk i drift har 540 mer enn 250 daa skog.

Hogst

Årlig avvirkes det om lag 195 000 m³ virke i Troms, hvorav ca 65 000 m³ er for salg (tabell 6).

Tabell 6. Avvirking i Tromsskogen 2011.

Ved til brensel	165 000 m ³ , hvorav 35 000 m ³ for salg
Fyringsflis	25 000 m ³
Bartrevirke	5 000 m ³
Sum	195 000 m ³

Om lag 40 000 m³ av volumet hogges maskinelt av profesjonelle skogsentreprenører. Over 90 % av hogstkvantumet er bjørk. Det er gode muligheter for å øke hogsten fra dagens nivå.

Avvirkinga til ved omfatter både hjemmeforbruk og salg. Dagens ved- og flisforbruk utgjør om lag 350 GWh. Med en strømpris på kr 0,60 /kWh har det en verdi på ca. kr. 210 mill. Bartrevirke er gran- og furutømmer til sagbruk og flis.

Nesten alt av salgsvirke av tømmer og flis hogges av skogsentreprenører. Mange skogeiere hogger ved i egen skog.

Skogsveg

Troms er et av fylkene med lavest skogsveg tetthet. Et godt utbygd skogsbilvegnett er helt nødvendig for å kunne drive skogarealene effektivt og miljøvennlig og for å kunne øke avvirkinga. I dag har vi ca. 900 km skogsbilveg og 1 600 km traktorveg. Hovedplan for nye skogsveger som nylig er utarbeidet, viser et behov for 530 km skogsbilveg og 1 300 km traktorveg.

Avsetningsmuligheter – bioenergi, produksjonsflis

Ved har alltid vært viktigste bruksområde. Etter at sponplatefabrikken i Sørreisa sluttet å kjøpe virke i 2009, har et stigende kvantum gått til flisfyringsanlegg.

Det er 5 større flisfyringsanlegg i Troms. Anleggene hadde følgende produksjon av varme basert på fyringsflis i 2011: Nordreisa (2 GWh), Tromsø (32 GWh), Dyrøy (3 GWh), Bardu (10 GWh), Harstad (10 GWh). Anlegget i Harstad startet opp i 2012 og har kapasitet på 50-60 GWh. Det er også flere mindre biobrenselanlegg i drift og under utredning. Finnfjord smelteverk begynte i 2012 å bruke flis i sin produksjonsprosess. Det har de siste årene vært arbeidet med å bruke flis til produksjon av bioetanol.

Etterspørselen etter flis er stor, og den vil stige etter hvert som igangsatte anlegg trapper opp og nye anlegg kommer i drift. Uttak av flisvirke kan økes betraktelig.

Det er lite hogstmoden barskog i Troms, men hogsten kan økes allerede i dag. I framtida vil betydelige areal med barskog bli hogstmoden. Dette vil åpne nye muligheter for næringsutvikling og økt lønnsomhet i skogbruket.

I fylket er det rundt 270 vedprodusenter som produserer et noe større kvantum for salg. Noen få har det som eneste inntektskilde, mens det store flertallet av vedprodusenter har vedproduksjon som biinntekt. Vedprodusentene driver med en enkel og viktig bearbeidingsprosess. Vedfyring er kortreist fornybar energi og er en miljøvennlig energiproduksjon i klimasammenheng.

Videreforedling

Det er ca 120 gårdssagbruk i fylket. Det er få sagbruk som driver næringsmessig produksjon av trelast. Noen få sagbruk kan tilby enkel videreforedling av trelast, slik som høvling. I fylket er det et fåtall sagbruk som selv har utstyr for å tørke trelast kunstig.

I fylket er det rundt 75 ulike bedrifter/aktører som driver med foredling av trevirke. Bedriftene omfatter alt fra småskala produksjonsbedrifter innen f.eks. dreining og trearbeid til større bedrifter innen f. eks. trappe-, kjøkken- og ferdighusproduksjon. Forbruket av trevirke innen bygg er økende i fylket. Nesten all trelast som brukes i produksjonen importeres til fylket.

Skogkultur

Skogkultur omfatter foryngelse og pleie av ungskog, dvs. arbeid som utføres i en skogbestand fram til det kan tas ut nyttbart virke fra skogen. Investeringene i skogkultur er langsiktige, og påvirker utviklinga i skogen 60-120 år framover. Intensiteten i skogkulturarbeid i dag gir nivået for avkastning i framtida.

Planteaktiviteten i Troms er sterkt redusert etter 2003 da statstilskuddet til planting ble fjernet. Selv om tilskuddet kom på plass igjen i 2006, har ikke investeringene tatt seg opp til et tilfredsstillende nivå. Før 2003 ble det plantet rundt 7 000 daa pr år, i 2005 23 daa og i 2012 1 500 daa. Finansieringsordningene har for små rammer til å kunne øke aktiviteten til det tidligere nivået på over 7 000 daa i året eller høyere. Den kraftig reduserte planteaktiviteten vil føre til et mindre avvirkningsvolum av bartre i framtida. En stor del av hogstfeltene forynges naturlig med lauvskog i form av stubbeskudd og noe frøforynging.

For å sørge for best mulig kvalitet på framtidsskogen, er det nødvendig med kvalitetsfremmende tiltak som supplering, rydding, avstandsregulering, skjermhogst og stammekvisting. Fylket har et stort etterslep i stell av ungskog. De siste fem årene er det utført ungskogpleie på bare 1600 daa årlig. Behovet er langt større.

Skogplanter til fylket produseres på Bardufoss planteskole.

Skogplanting som klimatiltak

Skog i vekst både lagrer og tar opp CO₂ fra atmosfæren. Nettotilveksten i skogen (total tilvekst fratrasket hogst og naturlig avgang) binder hvert år rundt 400 000 – 500 000 tonn CO₂ i Troms. Dette er over 40 % av årlig CO₂-utslipp i fylket.

Skogbruk – miljø, friluftsliv, kulturminnevern

Det er et overordnet mål å finne løsninger som kombinerer næringsvirksomhet i skogbruket med hensyn til natur, friluftsliv og kulturminnevern. Skogbruket har et selvstendig ansvar for å sikre at hensynet til miljøverdier blir ivaretatt når skogbrukstiltak gjennomføres. Miljøhensyn er innarbeidet i alle tilskuddsordningene i skogbruket. Skogeiersamvirket har sitt eget sertifiseringssystem tilknyttet PEFC (Pan European Forest Certification).

Det er gjennomført en rekke naturfaglige kartlegginger av skogarealene i Troms. Av registreringer som kan være utfordrende og aktivitetshemmende for landbruket, nevnes INON (Inngrepfrie NaturOmråder i Norge), kartlegging av naturtyper, hensynssoner og artsobservasjoner.

Etterutdanning, korte kurs

Etter forvaltningsreformen i 2010 har fylkeskommunen ansvar for etterutdanning i landbruket. Skogbrukets kursinstitutt, bygdesagforeninga, Norsk ved, skogeierlag, skogselskap og offentlig skogforvaltning er leverandører av kurs og kompetansehevende tiltak.

Åpent marked

Handelen med tømmer og treprodukt er markedsstyrt med åpen internasjonal konkurranse uten tolldiskriminering. Vi driver verdens nordligste skogbruk, samtidig som vi har et lønnsnivå som overgår de fleste av konkurrentene våre.

Kystskogbruket

Melding om Kystskogbruket, vedtatt av Fylkestinget i Troms 11. juni 2008, har tatt for seg utfordringer og potensialet i skogbruket i kystfylkene fra Rogaland til Finnmark. Utfordringene kan variere mellom fylkene, men det er mange felles utfordringer. I meldinga er utfordringer og tiltak for skogbruket langs kysten listet opp. Disse er:

- Økt bruk av trevirke
- Økt avvirkning på kort og lang sikt
- Ressursoppbygging og kvalitet på framtidsskogen

- Skog og klima

Det er satt i gang flere felles prosjekt og tiltak for å løse disse utfordringene. Et skognæringsnettverk, Skognæringa Troms, er et resultat av dette.

3 Bygdenæringer

Basis for næringsutvikling i landbruket er en solid og bærekraftig volumproduksjon av mat i hele landet. Med bakgrunn i de store menneskelige og materielle ressursene og naturressursene som landbruket forvalter, har imidlertid landbruket et godt utgangspunkt for å styrke inntektsgrunnlaget ved å utvikle vare- og tjenesteproduksjon gjennom bygdenæringer.

Ca tre av fire foretak i jordbruket i Troms må hente inntekter utenom gården for å få økonomien til å gå rundt. Ved å ta i bruk alle gårdens ressurser kan flere av disse finne sitt virke på eller i tiknytning til gården. Dette betyr at bygdenæringer er viktig for å opprettholde matproduksjon og spredt bosetting i Troms.

Inn på tunet

Inn på tunet er tilrettelagte og kvalitetssikrede velferdstjenester på gårdsbruk. Tjenestene skal gi mestring, utvikling og trivsel.

I Troms har vi ca 60 *Inn på tunet*-bedrifter. Disse er fordelt på ca 18 kommuner. I disse bedriftene utføres årlig 55-60 årsverk.

For å bidra til best mulig kvalitet, er det utviklet et eget kvalitetssystem for *Inn på tunet*. For å bli godkjent som *Inn på tunet*-bedrift, må dette kvalitetssystemet være på plass innen 1.1.2014.

Inn på tunet bidrar til større mangfold i tjenestetilbudene til kommunene, NAV m fl. Sett i sammenheng med det øvrige tjenestetilbudet, vil ofte *Inn på tunet* bidra til bedre og billigere tilbud på kort og lang sikt.

Inn på tunet inngår i Fylkesmannens satsing rettet mot barn og unge, «Sjumilssteget». *Inn på tunet* bidrar i første rekke med arenaer for mestring, utvikling og trivsel. På den måten bidrar *Inn på tunet* med å leve opp til FNs barnekonvensjon om medbestemmelse, god omsorg, fullverdig liv, god helse og god utdanning.

I Troms er det tilbud til barn og unge som i antall er overlegent størst. Det gjelder ferie-, fritids- og avlastningstilbud og skole-/gårdsamarbeid. Det er etterhvert også etablert en del *Inn på tunet*-bedrifter som i samarbeid med NAV/vekstbedrifter tilbyr arbeidstrening. Tilbud til eldre er foreløpig fraværende.

Faktaboks

Effekter i lokalsamfunnet og storsamfunnet av *Inn på tunet*, et eksempel

Et sauebruk på vel 80 v f sau + litt poteter, grønnsaker mv i et lite lokalsamfunn, tilsvarer ca 0,8 årsverk.

Hun: Hovedansvarlig for *Inn på tunet*-virksomheten med ca 1 årsverk + ca 1,2 årsverk innleid hjelp fra arbeidstakere i lokalsamfunnet

Han: Hovedansvarlig for gårdsdrifta, og selvstendig håndverker (snekker) utenom gården i vel 0,8 årsverk pluss ca 1,0 årsverk innleid hjelp fra lokalsamfunnet.

Gårdsbruket, som i dette tilfellet gir det minste bidraget til den samlede familieinntekten, gir opphav til 4,8 årsverk. I tillegg bidrar aktivitetene på gården til indirekte sysselsetting i form av kjøp av varer og tjenester. En kan regne at gårdsdrifta og håndverksvirksomheten utløser 0,4 årsverk pr utført årsverk i indirekte sysselsetting og Inn på tunet-virksomheten 0,2 årsverk pr utført årsverk. Samlet utgjør den indirekte sysselsettingen ca 1,4 årsverk. Det relativt lille sauebruket gir altså opphav til i alt vel 6 årsverk – i et lite lokalsamfunn.

Uten gårdsbruket ville det ikke vært grunnlag for *Inn på tunet*-virksomheten og sannsynligvis heller ikke for familiens bosetting på stedet.

En ungdom som hadde store psykiske vansker og svært dårlig selvilde var av legene forespeilet et liv i institusjon og med piller. Vedkommende begynte i det små med arbeidstrening på denne gården og ble vist tillit, sett og ble trodd på. Gradvis ble selvildet bygget opp med det resultat at vedkommende har fått seg utdanning og i dag ansatt i full stilling!

Uten *Inn på tunet* ville vedkommende etter all sannsynlighet bodd resten av livet i en institusjon. Med en døgnpris på kr 6 500,- (dette er lavt anslått) vil det gi en årlig kostnad på ca kr 2 370 000. Med 42 år i institusjon (25-67 år) vil det koste samfunnet kr 99 000 000. I løpet de tre årene vedkommende var i *Inn på tunet*-tiltak betalte kommunen i størrelsesorden kr 100 000,- pr år. Med en investering på kr 300 000 i forebygging har kommunen spart samfunnet for en kostnad på kr 99 000 000, en «forebyggende forsikringspremie» på 0,3 %. I tillegg kommer den verdiskaping vedkommende bidrar med i yrkeslivet og ikke minst, en helt annen livskvalitet som ikke er målbar i penger.

Grønt reiseliv

Reiselivsnæringen har synergier med, og er gjensidig avhengig av landbruk- og fiskerinæringen. Disse tre næringene er bærebjelkene for utvikling, verdiskaping og lønnsomhet i distriktene i Troms.

Det distriktsbaserte samspillet mellom landbruks- og reiselivsnæringen hadde i 2008 en omsetning på 55 - 75 milliarder kr i Norge (Bygdeforskning, rapport 4/08). For Nord-Norge var omsetningen på kr 18,6 milliarder, hvorav overnattings- og serveringsbransjen utgjorde kr 5,4 milliarder.

Grønt reiseliv er gårds- og bygdeturisme knyttet til overnatting, aktiviteter og opplevelse inkludert lokal mat og mattradisjoner.

Prosjekt *Grønt reiseliv – bygdeturisme i Troms 2012-2014*, er et samarbeidsprosjekt mellom Fylkesmannen, fylkeskommunen og Innovasjon Norge. Prosjektet har som hovedmålsetting *å få flere gårdbrukere og andre med tilknytning til bygdene til å satse på småskala reiseliv som tilleggsnæring*. Dette skal bidra til:

- å utvikle landbruket og etablere nye næringer
- økt lokal aktivitet som gir økt lokal verdiskaping
- å skape nye muligheter for lønnsomhet og sysselsetting i landbruket og på bygdene
- at gårdene kan styrke sitt inntekstgrunnlag gjennom å utnytte egne og andre lokale ressurser
- bolyst og inspirere unge til å velge å overta gårdene og satse videre.

Prosjektet har vist at interessen for å starte opp med bygdeturisme er betydelig i Troms. Tall for omfang er meget usikre, men en grov kartlegging viser at 94 gårder i Troms har reiseliv som tilleggsnæring.

Det viser seg at gårder som satser på en miks mellom gårdsdrift og reiseliv er de som får mest lønnsomhet ut av reiselivsatsningen. Dette beror på at gårdbrukeren har inntekter fra gårdsdriften i delene av året der turistsesongen er lav. I sum blir altså lønnsomheten for gården totalt sett bedret. Dette står i motsetning til rene serveringsbedrifter eller overnattingsbedrifter som sliter med lønnsomhet i sin helårsdrift.

Bygdeservice

Bygdeservice er samvirkeforetak av bønder etablert for å yte tjenester til kommuner, bedrifter, privatpersoner og andre. Tjenestene kan variere fra snørydding, transport, bygg- og vedlikeholdsarbeid til vaktmestertjenester, vikar- og konsulentoppdrag eller andre funksjoner basert på deltakernes kompetanse.

Etablerte bygdeserviceforetak kan vise til god inntjening. Samtidig har bygdeserviceforetak en fin sosial dimensjon. Troms er et av få fylker hvor det ikke er etablert bygdeserviceforetak.

4 Eiendoms-, areal- og boligpolitikk

Eiendomsstruktur

Eiendomsstrukturen i Troms i dag med små bruk og mye leiejord, har sine historiske årsaker. Landbrukstellinga i 1949 viste at det var over 14 000 bruk i fylket, i dag har vi i overkant av 1100. Mange eiendommer har flere teiger. Noen steder er derfor eiendommene mye oppsplitta. Mange eiendommer har også flere eiere.

Jordleie

Tall hentet fra Statistisk Sentralbyrå for 2010 viser at totalt areal i drift i Troms er 246 343 daa. Av dette er 58 % leid areal. Bare Aust-Agder har høyere jordleieprosent. I 2010 var det 1151 gårdsbruk som søkte om produksjonstilskudd. Av disse var det bare 172 bruk som ikke hadde leiejord, mens 979 bruk leide jord fra en eller flere utleiere.

Tabell 7. Antall gårdsbruk i Troms med jordleie 2010

Total antall bruk	Bruk uten leiejord	Bruk med leiejord	Leier hele jordbruksarealet	Leier mindre enn 50 %	Leier 50 – 90 %
1151	172	979	84	368	527

For alle gårdsbruk i landet med jordleie var det gjennomsnittlig 3,6 leieforhold. Blant fylkene hadde Troms flest, med gjennomsnittlig seks leieforhold. Både Agderfylkene, samt Nordland og Finnmark, hadde i gjennomsnitt vel fem leieforhold (SSB, 2010).

Leiejord uten leiekontrakt eller med kortsiktig leie fører ofte til at leietaker ikke investerer i jorda, agromien er ikke den beste, noe som fører til avlingsnedgang.

Jordvern

Vern av arealressursene er en forutsetning for å øke matproduksjonen, ta vare på landbruket i hele fylket og sikre matproduksjon basert på norske ressurser. Kulturlandskapet er i tillegg viktig som rekreasjon, reiselivsmål, kulturbærer og som leveområde for planter og dyr.

Avgangen av dyrka jord kommer både av nedlegging av bruk og av nedbygging. Utfordringen for å opprettholde tilstrekkelig matproduksjonspotensiale ligger i å avgrense nedbygging i

sentrale strøk og gjengroing i distriktene. Dette krever nye virkemidler for et forsterket jordvern og ansvarliggjøring av kommunene som skal følge dette opp. Tiltakene må utformes slik at jordbruksareal blir holdt i aktiv bruk.

Arealforvaltningen sikres best gjennom overordnede arealplaner, for eksempel kommuneplanens arealdel, som gir landbruket forutsigbarhet og langsiktighet i bruk og vern av landbrukets arealer. Landbruksinteressene og landbrukets betydning for verdiskapning og bosetting i kommunen bør også synliggjøres gjennom kommuneplanens samfunnsdel. Kommuneplanene må tilpasses den enkelte kommunens utfordringer og situasjon, men de vil alltid være det beste redskap i forhold til forutsigbarhet.

Kommunene har stor egeninteresse av god planlegging. Det meste av samfunnsplanleggingen i Norge skjer på kommunenivå. Planprosessene i kommunen legger til rette for beslutninger om forvaltning av arealer og naturressurser, i tillegg til konkrete fysiske tiltak.

5 Rekruttering og kompetanse

Rekruttering og kompetanse hører nøye sammen. Dette er sentrale tema i landbrukspolitikken og av avgjørende betydning for å nå nasjonale mål. Dette er sterkt poengtert i stortingsmeldinga *Velkommen til bords*.

Alderssammensetninga blant dagens gårdbrukere i Troms viser at det er relativt få unge bønder i fylket. Kun 14 % er under 40 år (tabell 8). Godt over en fjerdedel av dagens bønder er over 60 år. Gjennomsnittsalderen er 52 år.

Tabell 8. Personlige brukere etter alder. Kilde: SSB, 2012

Alder	Antall	%
Under 40 år	144	14
40 - 49 år	292	29
50 - 59 år	298	29
60 - 69 år	242	24
70 år og eldre	41	4
Sum	1017	100

I likhet med andre primærnæringer og bygg og anleggsbransjen, er det svært lav kvinneandel innen primærlandbruket. Kvinneandelen i primærlandbruket i Troms i 2011 var på 19 %, mens det for hele landet var 14 %. Denne kjønnsfordelingen har holdt seg stabil siste 10-års periode.

Tabell 9. Personlige brukere etter kjønn. Kilde: SSB.

	Antall	%	Gj sn alder
Menn	826	81	
Kvinner	191	19	
Gj.snittsalder alle			52
Gj.snittsalder menn			52
Gj.snittsalder kvinner			48
Sum	1017	100	

Det er ikke mulig å trekke fram en enkeltfaktor, men det er å regne med at både arv, eierskap, utdanning, arbeidsfordeling og tilgang på annet arbeid på gården påvirker grad av involvering og deltakelse i gårdsdrifta.

Kompetanse i landbruksnæringa

Gjennom analysen «Trender i norsk landbruk - Troms» (2012) går det fram at gårdbrukere i Troms generelt har lavere utdanningsnivå enn i landet for øvrig. Mønsteret gjelder også for landbruksspesifikk utdanning, der 42 % av de aktive gårdbrukerne i Troms har fullført noen form for formell landbruksutdanning. På landsbasis er tallet 50 %.

Landbruksutdanning

Troms har gode og allsidige tilbud innen naturbruksutdanning. Senja vgs tilbyr full agronomutdanning og blant annet VG2 Landbruk og gartner og VG2 Hest og hovslager. Rå videregående skole tilbyr et allsidig valg innen naturbruk på VG1 nivå og en spesifikk fagutdanning på VG2 Anleggsgartner og Idrettsanleggsgaget. Rå har dessuten restaurant og matfag som bør ses i sammenheng med tilbudene innen landbruksfag. Agronomutdanningen for voksne har slått godt an og dekker et reelt behov. Det inngår noen skogbruksfag i agronomutdanninga ved Senja vgs.

I Troms har vi ingen utdanninger som retter seg direkte mot bygdenæringer, men det er mulig å ta studier innen reiseliv og lignende ved andre høyskoler mv. Innovasjon Norge tilbyr en rekke kurs og rådgiving i forbindelse med etablering, utvikling og drift.

Kompetansenettverket for lokalmat i Nord-Norge ved Bioforsk tilbyr en rekke kurs, besøksordning og veiledning innen lokal mat.

Troms landbruksfaglige senter er etablert på Senja videregående skole for å drive etter- og videreutdanning innen landbruket. Målet er *”å øke kompetansen i hele landbruksnæringa som grunnlag for næringsutvikling og rekruttering”*. Fagsenteret skal være aktiv mht å utvikle modeller for opplæring, kursserier, mer omfattende kompetansetiltak som formaliserte undervisningsopplegg, ”skoler” tilsvarende Geitskolen innen ulike produksjoner mm.

Rådgiving/veiledning

Den private veiledningstjenesten i Troms består av 3 enheter tilknyttet Norsk Landbruksrådgiving (Landbruk Nord, Troms Landbruksrådgiving og Landbrukstjenesten Midtre Hålogaland), TINE og Nortura. Landbruk Nord og Landbrukstjenesten Midtre Hålogaland er også tilknyttet Norske Landbrukstjenester. Troms landbrukstjeneste er kun tilknyttet Norske Landbrukstjenester. Dessuten driver regnskapslag rådgiving innen skatt, avgift mv. Felleskjøpet og private firmaer driver noe veiledning innen de varegrupper de selger. Landbruksveiledningen oppfattes ofte for lite helhetlig og samordnet.

Forskning og utvikling

Det er en rekke forsknings- og utviklingsmiljøer i fylket og landsdelen som jobber med landbruksrelaterte problemstillinger bl.a. Bioforsk, Skog og landskap, NILF, Nordlandsforskning, Norges arktiske universitet. Disse er nærmere omtalt i vedlegg 2.

Nordnorsk landbruksråd (NNLR) (se **faktaboks 1 i planen**) etablerte i 2005 et FoU-program for Arktisk landbruk og naturbruk. De har fokus på FoU-arbeid som er nyttig for landbruksnæringa. Det er behov for kunnskapsutvikling i landbruket, og det er viktig å samordne kompetansemiljøene for å bli mer relevante for næringsutviklinga i landsdelen. NNLR arrangerer møter to ganger i året i form av «Tenkeloftet», som er en arena for å komme med innspill til nye prosjekter, i tillegg til å være en møteplass for næringsutøvere, forvaltning, forskning og andre samarbeidspartnere. Programmet har vært en suksess og har

gitt FoU-aktiviteten i nord et løft. Det har vakt interesse utenom landsdelen og er brukt som eksempel på hvordan næring og forskning kan og bør samarbeide.

6 Rovvilt

Utmarka i Troms huser betydelige bestander av rovvilt og beitedyr. Tabell 10 viser en oversikt over bestandsmålene for Troms samt bestandsutviklingen for jerv og gaupe fra 2008-2012 målt i antall ynglinger pr år (hver yngling representerer ca 6,4 dyr).

Tabell 10. Bestandsmål og bestandsutvikling for jerv og gaupe i Troms.

Art	2008	2009	2010	2011	2012	Bestandsmål
Jerv	12	13	17	12	18	7
Gaupe	4	4	9	5,5	6	6

Kilde: NINA/Rovdata

For bjørn er bestanden, målt med gjeldende metodikk, under bestandsmålet for Troms som er på 1 ynglende binne pr år. For kongeørn er det kun fastsatt bestandsmål for hele landet, og kartlegginger fra 2008 og fremover viser at dette målet sannsynligvis er nådd.

Troms har særdeles gode utmarksbeiter og utmarka er av den grunn godt egnet for beiting med små- og storfe. I tabell 11 vises omfanget av saueholdet (antall dyr sluppet på utmarksbeite) samt utviklingen i tap på utmarksbeite fra 2003-2012.

Tabell 11. Antall sau sluppet på utmarksbeite samt utviklingen i tap av sau på utmarksbeite i Troms fra 2003-2012.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Totalt antall sau pr 31. juli (1)	139 526	138 348	136 377	134 442	126 393	123 835	122 461	120 999	111 671	114 605
Antall dyr erstattet (2)	3 396	3 333	4 183	3 886	3 734	2 878	2 229	2 282	1 274	1 646
Antall dyr tapt, OBB (3)	8 721	7 898	9 962	8 987	8 664	7 002	7 415	8 576	6 444	7 842

(1) Statens landbruksforvaltning, søknad om produksjonstilskudd (all sau slippes på beite i utmark)

(2) Erstatningsordningen for husdyr (dyr erstattet på grunnlag av beregnet tap til rovvilt)

(3) Organisert beitebruk – totaltap

7 Viltforvaltning/viltskade

Elg

Elgen er det viktigste jaktbare viltet i Troms. Det gjelder i kjøtt- og rekreasjonsverdi. Veksten i elgstammen i Troms har vært betydelig fra 1970-tallet og fram til i dag. Statistikken viser at det i Troms ble felt 179 elg i 1970, 463 i 1988 og 1448 elg i 2012. Elgen forekommer over hele fylket, også på øyene ut mot havet som Vannøya og Arnøya.

Økningen i elgstammen har sammenheng med redusert husdyrbeite, tilhørende gjengroing, et aktivt skogbruk og rettet avskyting innen elgforvaltningen.

Jaktrettighetene tilhører grunneier og er altså ingen allemannsrett. Elgjakt har tradisjonelt sett vært en gårdbruker- og grunneiernæring. Det økonomiske potensial knyttet til utleie av jaktrettighetene er betydelig. Det har i økende grad kommet inn jegere med perifer tilknytning til landbruket. I Troms har dette hatt lite omfang særlig fordi en del av skogeierne og personer med tilknytning til disse ønsker å beholde elgjakta for rekreasjon.

Konflikten mellom ville gjess og landbruksinteressene har tilspisset seg de siste 10-20 åra. Dette skyldes at gåsebestandene har hatt en kraftig økning, samtidig som bosettings- og driftsmønster i landbruket har endret seg. Gjessene som tidligere i stor grad beitet på øyer

og holmer som ble kultivert gjennom slått og husdyrbeite, er pga gjengroing av disse områdene i dag nødt til å finne beite på mer intensivt drevne landbruksarealer.

8 Miljø, kulturlandskap og kulturminner

Kulturlandskap og kulturminner

Landbruksarealene i Troms ligger i stor grad i områder hvor det gjennom flere århundrer har vært drevet jordbruk. Dette gjelder i stor grad LNFR områdene i kommunale arealplaner. Den langvarige bruken og bosettingen gir disse områdene mange automatisk fredete kulturminner (dvs kulturminner fra før 1537/samiske kulturminner eldre enn 100 år), spor etter tidligere generasjoners liv og virke. Dette kan være gårdshauger, graver, hustufter, spor etter fortidas landbruk osv.

Utvalgte kulturlandskap i landbruket

Gjennom et tverrfaglig prosjekt mellom landbruks- og miljøforvaltningen i Norge er det valgt ut 22 områder med spesielt verdifulle kulturlandskap i landet. I Troms er den sjøsamiske bygda Skardalen/Skarfvággi i Kåfjord kommune valgt ut.

Prosjektet har fulgt opp de nasjonale målene om at spesielt viktige kulturlandskap skal være dokumentert og fått en særskilt forvaltning. Grunnleggende for valg av områder har vært at områdene i størst mulig grad har både store biologiske verdier og store kulturhistoriske verdier, samt at det er realistisk å få til langsiktig drift, skjøtsel og vedlikehold.

9 Økonomisk situasjon

Landbruket preges av omstrukturering. Driftsenhetene blir stadig større med hensyn til areal, dyr, melkekvoter og omsetning. Det er fortsatt en utvikling der økonomien i næringen marginaliseres og kravet til effektivisering og nytenkning øker. Den enkelte bonde har store muligheter til å påvirke egen lønnsomhet gjennom faglig dyktighet, planlegging og tilpassede investeringer.

Bøndenes inntekter fra jordbruket er sammensatt av flere faktorer:

1. Inntekter fra salg av produkter
2. Tilskudd (flere typer tilskudd, se nedenfor)

Rammene for inntektsgrunnlaget legges i jordbruksavtalen. Jordbruksavtalen garanterer ikke et visst inntektsnivå, men legger grunnlaget for inntektsmuligheter.

Målpriser (produktpriser)

I jordbruksavtalen avtales målpriser for de ulike jordbruksvarene. En målpris er den pris som jordbruket reelt sett skal kunne oppnå ved balanse i markedet (produksjon tilpasset etterspørsel), det fastsatte importvernet og de mulighetene for markedsreguleringer som er til disposisjon. Kostnader som påløper i forbindelse med overproduksjon (markedsregulering og lavere produktpris) belastes jordbruket.

Tilskuddsordninger

Tilskuddsordningene i jordbruket oppfattes som kompliserte. Hensikten med tilskuddsordningene er å kompensere for ulike driftsvilkår som geografi, klima, bruksstørrelse og kanalisering av produksjoner.

Tilskuddsordningene kan grupperes i:

1. Produksjonsavhengige
2. Produksjonsnøytrale

3. Kostnadsnedskrivende
4. Utviklingstiltak

Skillet mellom disse gruppe er ikke alltid like klare. Nedenfor omtales kort de viktigste tilskuddsordningene. En rekke ordninger er ikke omtalt. De finnes omtalt i jordbruksavtalen.

Produksjonsavhengige tilskudd

Dette er i første rekke tilskudd pr dyr og/eller produsert mengde og distriktstilskudd. Tilskudd til husdyr gis pr enhet, men satsene er avtakende med økende besetningsstørrelse.

Distriktstilskuddet på melk gir en merpris på melka i Troms fra kr 0,92 til kr 1,71 pr liter (ulike soner). Distriktstilskuddet på kjøtt utgjør kr knapt kr 12,00 for storfe og geit, ca kr 13,50 for sau og lam og vel kr 5,00 for gris (litt ulike satser i fylket pga sonegrenser). Det er ulike soner for melk og kjøtt.

Produksjonsnøytrale tilskudd

Areal- og kulturlandskapstilskudd. For arealtilskuddet er det for grovfôr en sats for arealer inntil 250 daa og en redusert sats for arealer over 250 daa. Egne satser for potet, grønnsaker og bær. Kulturlandskapstilskuddet har samme sats i hele landet og uavhengig av areal.

Tilskudd til ferie og fritid (en del av velferdsordningene i landbruket). Maksimalt tilskudd er kr 72 000,- pr foretak og beregnes på grunnlag av dyretall.

Driftstilskuddet i melkeproduksjonen er en sum pr foretak, litt høyere i Nord-Norge (unntatt for geit) enn ellers i landet.

Regionalt miljøprogram inneholder flere ordninger som skal ivareta miljøhensyn.

Kostnadsnedskrivende tiltak

Tilskudd i forbindelse med bygging eller ombygging av driftsbygninger. Tilskuddet beregnes i forhold til kostnadsoverslaget og kan i Troms maks utgjøre 1 700 000,-.

Erstatningsordningene i landbruket.

Det er etablert ordninger som i noen grad skal kompensere for klimarelatert skade på planteveksten som bonden ikke, eller i liten grad har muligheter til å hindre. Noen erstatningsordninger er nedfelt i jordbruksavtalen og andre ikke. I tillegg til erstatningsordningene kan en kjøpe forsikringer mot skader/tap. Dette tema er nærmere beskrevet i vedlegg 5 til planen.

Utviklingstiltak

Gjennom Landbrukets utviklingsfond og andre tiltak er det satt av midler til utviklingstiltak. Disse midlene påvirker ikke direkte inntektsgrunnlaget i jordbruket, men skal bidra til utvikling og på den måten styrke landbruket. Eksempler er: Utviklings- og tilretteleggingsmidler, utviklingsprogram for lokalmat og reiseliv, skogbruk, bioenergiprogrammet, forskning, tilskudd til dyreavl, frøavl mv.

Måling av bøndenes inntekter

Som grunnlag for å måle bøndenes inntekter og utvikling i disse er det etablert faginstanser som skal bidra med faktagrunnlag. Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) har som hovedoppgave å legge fram materiale som kan danne grunnlag for vurdering av den

økonomiske stilling i jordbruket, først og fremst til bruk under forhandlingene om jordbruksavtalene. BFJ har representanter fra flere departementer, faglagene i jordbruket og statistisk sentralbyrå.

Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) er sekretariat for BFJ. NILF utarbeider hvert år «*Driftsgranskinger i jord- og skogbruk*». Driftsgranskingene er en sammenstilling og bearbeiding av 8-900 regnskap fra yrkesmessig drevne bruk, der inntekt fra gården utgjør en vesentlig del av familieinntekta. Brukene velges ut slik at de representerer ulike landsdeler, størrelsesgrupper og driftsformer.

For hele Nord-Norge inngikk 107 bruk i driftsgranskingene. Av disse 107 var 58 ku og storfeslakt, 14 med geit og 21 med sau. Å trekke ut brukene fra Troms vil på grunn av lite antall gi usikker statistikk.

For Nord-Norge viser driftsgranskingene for 2012 følgende, der alle resultatmål er i kroner pr årsverk i jordbruket

	Kyr og storfeslakt	Sauehold	Geit
<i>Antall bruk som inngår i beregningene</i>	<i>60</i>	<i>20</i>	<i>14</i>
<i>Driftsomfang</i>	<i>22,6 årskyr</i>	<i>155 v f sau</i>	<i>115 årsgeiter</i>
<i>Arbeidsforbruk</i>	<i>1,95 årsverk</i>	<i>1,13 årsverk</i>	<i>1,83 årsverk</i>
Salgsinntekter av melk, kjøtt mv	536 000	237 078	290 207
+Tilskudd	353 132	388 924	444 825
Sum produksjonsinntekter	889 132	626 002	735 814
- Kostnader	624 538	419 048	543 222
Driftsoverskudd i jordbruket	264 594	206 954	192 493
<i>Andre næringsinntekter, i alt</i>	<i>34 065</i>	<i>40 645</i>	<i>112 241</i>
<i>Familiens lønnsinntekter, i alt</i>	<i>176 723</i>	<i>282 835</i>	<i>238 139</i>

Driftsoverskudd alle inntekter i jordbruket minus alle kostnader i jordbruket.

Resultatmålene i tabellen er gjennomsnittet av de foretak som inngår i materialet. Variasjoner mv er omtalt under de enkelte produksjonene nedenfor.

Et annet lønnsomhetsmål i jordbruket er dekningsbidrag. Dekningsbidrag er inntekter minus variable kostnader, kostnader som varierer med produksjonsomfang. Typiske eksempler på variable kostnader er handelsgjødsel, såvarer, fôrmidler, konserveringsmidler mv. I dekningsbidragsberegninger holder en de faste kostnadene utenom. Dekningsbidrag sier ingen ting om totaløkonomien på et gårdsbruk, men er godt egnet til å brukes som sammenligningsgrunnlag mellom bruk med samme produksjon, også uavhengig av produksjonsomfang. Dekningsbidrag brukes også mye i plansammenheng.

Kumelkproduksjon

TINE gjennomfører «Effektiviteskontroll» (EK) blant en del melkeleverandører. Gjennom EK analyseres driftsresultater på enkeltbruk. Et sentralt resultatmål som benyttes av EK er oppnådd dekningsbidrag pr årsku med og uten tilskudd. Fra Troms har vi fått data fra 23 kumelkprodusenter. Når en ser bort fra de 3 høyeste og 3 lågeste dekningsbidragene pr årsku uten tilskudd er det likevel en variasjon fra **kr 18 372,- til kr 26 451,-**.

Rapporten «Analyse - Melk i Troms» er omtalt i kap 5.2.1, mål 4 og 5.

Geitmelk

Tilslutningen til EK for geit er liten, bare 6 produsenter. Ser en bort fra den med høgest og den med lågest dekningsbidrag får en i gjennomsnitt for 3 år en forskjell i dekningsbidrag på ca kr 850,- pr årsgeit mellom beste og dårligste for de gjenværende 4.

Geita særpreges av at den er godt tilpasset våre forhold med små bruk. Den er en god kulturlandskapspleier og et sosialt dyr. Med vår plass som geitfylke nr 1 er geita utpekt som arktisk merkevare. Dette gir kvalitets- og kompetansemessige utfordringer, samtidig gir det store muligheter for å skape merverdi og dermed bedre inntekter.

Sauehold

Det finnes tall for saueholdet tilsvarende TINEs effektivitetskontroll. En har likevel inntrykk av at variasjonene i dekningsbidrag er minst like store i saueholdet som i melkeproduksjonen.

De viktigste faktorene som påvirker lønnsomheten i saueholdet er:

- Antall lam pr vinterfôr sau
- Høstvekt
- Slaktekvalitet

Eksempel på dekningsbidrag ved ulike lammetall og høstvekter med en besetningsstørrelse på 100 vf sau:

	Antall lam pr vf sau		
Høstvekt i kg	1,5	1,8	2,0
42	235 000	273 000	298 000
45	243 000	283 000	310 000
48	252 000	294 000	322 000
51	260 000	304 000	333 000

Kilde: Nortura

I saueholdet er det om å gjøre å produsere flest mulig kg kjøtt til god kvalitet. Antall lam (avdråtten) er den enkeltfaktoren som har størst betydning for produksjonsinntektene. Inntektene fra ull utgjør i gjennomsnitt 6-7 % av inntektene i saueholdet.

Sauehold er en relativt ekstensiv produksjon. Derfor er det viktig for totaløkonomien at de faste kostnadene til driftsbygning, maskiner/redskaper mv holdes på et nøkternt nivå.

Sauen særpreges av at den bedre enn noe annet dyr gir verdiskaping ved å utnytte utmarksbeiter. Sauen bruker lite importert kraftfôr. Sauen er det husdyret som er best egnet til å kombinere med annet arbeid.

Sau og lam utgjør en vesentlig del av råvarene i foredlingsindustrien og en stor andel av lammeslaktene produseres på små enheter. Pr. 1.1.2013 hadde vi denne strukturen i saueholdet i Troms:

Antall v f sau pr foretak	Antall foretak	Sum v f sau	% av alle v f sau
≤ 50	153	4 437	9
51 - 100	162	12 164	24
101 - 200	160	23 403	46

201 - 300	30	7 068	14
301 - 400	3	994	2
> 400	5	2 345	5
Sum	512	50 411	100

Kilde: Statens landbruksforvaltning.

Av tabellen ser vi at 33 % (1/3) av saueholdet skjer på små bruk med inntil 100 v f sau og hele 79 % på enheter med inntil 200 v f sau. De små sauebrukene har altså stor betydning for slaktetilførslene og dermed for økonomien i slakteriene som igjen slår tilbake på produsentene.

Poteter, grønnsaker og bær

Vi har ikke tilsvarende økonomistatistikk for produksjon av poteter, grønnsaker og bær som for husdyrproduksjonene.

For å utjevne klima- og andre driftsulemper gis det et distriktstilskudd på kr 1,30 pr kg matpotet i Nord-Norge. I tillegg et arealtilskudd på kr 930,- pr daa. i hele Nord-Norge (mot kr 80,- i resten av landet).

For grønnsaker gis det et arealtilskudd på kr 1 650,- pr daa i Nord-Norge (mot kr 550,- i resten av landet).

For bær (jordbær og andre bærarter) gis det et distrikts- og kvalitetstilskudd på kr 5,71 pr kg (ved omsetning gjennom godkjent omsetningsledd) og et arealtilskudd på kr 1 450,- pr daa i Nord-Norge og deler av det øvrige Norge mot kr 1 000,- i resten av landet.

Økonomien i disse produksjonene er svært avhengig av den enkeltes produksjons- og driftslederkompetanse. For alle disse produksjonene ligger det et bra økonomisk potensial i å ta ut merpriser i lokalk markedet selv om det er mer arbeidskrevende.

10 Trender i Tromslandbruket

Trender i norsk landbruk (Trendundersøkelsen) er en stor spørreundersøkelse som har blitt gjennomført annet hvert år siden 2002 av Norsk senter for bygdeforskning i Trondheim. Hvert år tilbyr de en tilleggsanalyse for enkelte av fylkene. I 2012 ble det gjort en slik tilleggsanalyse for Troms.

Formålet med undersøkelsen er å kartlegge sentrale tema innenfor norsk landbruk.

Undersøkelsen har tre innfallsvinkler:

- Sosiokulturelle sider ved landbruket. Blant annet venne- og nabokontakt, yrkesidentitet og hvor tilfreds man er med arbeidsmiljøet.
- Nåtid og framtid – hva tenker bøndene om framtida?
- Subjektiv innfallsvinkel – det er bøndene sine egne meninger og erfaringer som er det sentrale.

Av trendanalysen for 2012 for Troms fremkommer det flere resultat/funn om dagens bønder i fylket:

Heltidsbonden

Undersøkelsen viser at 35 % av dagens bønder ikke har jobb utenom gården. Det skiller seg merkbart ut fra det nasjonale nivået på 29 %. Tromsbonden bruker mye tid på gårdsdrifta. Om lag 50 % opplyser at de jobber mer enn 1700 timer i året på gården, mot 40 % nasjonalt. Det viser at heltidsdrifta/heltidsbonden står sterkt i fylket.

Optimistiske bønder

Undersøkelsen viser en viss optimisme når det gjelder økonomi på gården. 37 % tror økonomien vil endre seg i positiv retning de neste årene i Troms. Nasjonalt er det 25 % som tror økonomien går i positiv retning. Det fremgår også at av de som driver med husdyrhold, er det 47 % av tromsbøndene som svarer i positiv retning.

Tromsbonden ønsker å satse på gården. Større andel av tromsbøndene (14 %) enn i landet som helhet (12 %) anser det som svært sannsynlig at det blir foretatt større investeringer i gårdens driftsbygninger de neste fem årene.

Tromsbonden ser positivt på fremtida. Forventninger til de neste 5 årene:

- 47 % forventer produksjonsøkning (nasjonalt 33 %)
- 24 % forventer økt arbeidsinnsats på bruket (nasjonalt 15 %)
- 15 % arbeider mer utenfor gården (nasjonalt 20 %)
- 19 % forventer utvikling av tilleggsnæring med utgangspunkt i gårdens ressurser (nasjonalt 16 %)

Økonomi

Tromsbonden sliter mer økonomisk enn bøndene i landet for øvrig. Selv om forskjellene ikke er veldig store, så fremgår det at økonomiske bekymringer er størst hos de som jobber aller mest i gårdsdrifta. Blant de som jobber mindre enn en halv stilling i gårdsdrifta, så er det kun 3 % som har økonomiske vansker, mot 10 % blant de som jobber mer enn 150 % stilling ved gårdsbruket.

Utdanning/kompetanse

Når det gjelder høyeste fullførte utdanning, så er det 29 % fra Troms som svarer grunnskole eller tilsvarende, mot 14 % nasjonalt. Det er 42 % som svarer videregående (yrkesfag/landbruksfag) mot 50 % nasjonalt. Det er 10 % som svarer allmennfag, mot 11 % nasjonalt. Når det gjelder høyere utdanning over 4 år, er det 9 % både i Troms og landet som helhet. Det tilsier at det er en utfordring for Tromslandbruket at det er en lavere formell kompetanse blant gårdbrukerne. Det stilles i dag store krav til kompetanse innen økonomi, agronomi og husdyrhold/stell. Dette sammen med lavere kapasitet i rådgivningsapparatet og veiledningsapparatet i kommunene enn før, fordrer at gårdbrukerne vedlikeholder kompetansen for egen gård og drift.

Sterk tilknytning til landbruket

På spørsmål om brukeren er oppvokst på gården svarer hele 70 % at de har vokst opp på bruket og 72 % sier landbruksinteressen er av stor betydning. Dersom de kunne ha valgt fritt uten å ta økonomiske hensyn svarer 69 % at de da ville valgt gårdsdrift på heltid. 19 % svarer at de føler det er som en plikt å drive gården videre og 36 % kjenner seg svært lavt verdsatt av storsamfunnet. I underkant av halvparten av gårdbrukerne tror at noen i familien blir å overta gården. Størst andel finner vi på melkebrukene.

50 % vil anbefale barna å overta bruket. Det er 10 % mindre enn resten av landet. Odelsloven og tradisjonene rundt odelsretten innebærer at de fleste landbrukseiendommer blir omsatt innen i familien.

I trendundersøkelsen er de spurte bedt om å tenke hvilke utviklingstrekk de ser for seg som mest sannsynlige de neste fem årene. 47 % mener produksjonen på gården vil øke, mens 19 % ser for seg en produksjonsnedgang. Dette er i motsetning til resten av landet der 33 % mener at det vil være en produksjonsøkning på egen gård. Det er de med melkeproduksjon i Troms som mest ser for seg en produksjonsoppgang.